

१०. जडण-घडण

किशोरी आमोनकर (१९३१-२०१७) : शास्त्रीय संगीतातील प्रसिद्ध गायिका. त्यांच्या संगीताचे अनेक कार्यक्रम परदेशातही लोकप्रिय झाले आहेत. महाराष्ट्र शासनाचा 'महाराष्ट्र गौरव', प्रेस कौन्सिल ऑफ इंडियाचा 'कलाशिरोमणी' इत्यादी अनेक पुरस्कार त्यांना मिळालेले आहेत. भारत सरकारने 'पद्मभूषण' पुरस्कार देऊन त्यांचा गौरव केला आहे.

गाणे हे व्रत आहे. ते व्रतस्थपणे जपून परिश्रमपूर्वक साधना केल्यास गाणे आत्मसात होऊ शकते, हे या पाठात सांगितले आहे.

बालपणीचा काळ मला महत्त्वाचा वाटतो, तो त्या वेळी झालेल्या संस्कारांमुळे ! माझी सारी जडण-घडण त्या वेळी झाली. माझ्या आईने त्या वेळी माझ्यावर जे संस्कार केले, त्यामुळे मी गायिका झाले; पण त्याचबरोबर एक व्यक्ती म्हणूनही चांगले जीवन जगण्याची दिशा मला मिळाली. संगीताला जीवनात परमेश्वर मानून व्रतस्थपणे जपण्याची भाविकता आईने दिली.

कुई हे आमचे मूळ गाव; पण आई ते सोडून केव्हाच मुंबईत स्थायिक झालेली होती. त्यामुळे माझा जन्म मुंबईत झाला. आम्ही तीन भावंडे. मी सर्वात थोरली. त्यानंतर एक बहीण नि सर्वात धाकटा एक भाऊ. मी सहा वर्षांची असतानाच वडील निवर्तले. त्यामुळे आमचा सांभाळ, शिक्षण वगैरे सगळे आईनेच केले. माझे शिक्षण अर्थातच मुंबईत झाले.

माझी आई प्रख्यात गायिका. तिला आम्ही माई म्हणत असू. त्या वेळी उस्ताद अल्लादियाँ खाँसाहेबांची प्रतिभावंत शिष्या म्हणून मोगूबाई कुईकर या नावाला आगळीच प्रतिष्ठा प्राप्त झाली होती. माझ्यावर गाण्याचे संस्कार तिच्यामुळेच झाले. त्याचबरोबर वत्सल, आदर्श आई म्हणूनही तिने माझ्या जीवनात एक वेगळे स्थान निर्माण केले.

वडील निवर्तल्यावर घरची परिस्थिती बिकट बनली, तरी माई खचली नाही. ती मूळचीच धीराची, मोठ्या जिद्दीची. परिस्थितीला शरण न जाता तिने स्वतः काम करायला सुरुवात केली; कारण आपल्या मुलांनी आयुष्यात स्वतंत्रपणे काहीतरी मिळवले पाहिजे, हा तिचा ध्यास होता. दिवसभर कष्ट करून शिवाय ती गाणे जपत होती. गाणे हे तिचे व्रत होते. ते ती व्रतस्थपणानेच जोपासत होती. या साऱ्या गोष्टींचे संस्कार आपोआप माझ्यावर होत होते.

घरातले वातावरण धार्मिक होते. पुस्तकेही धार्मिकच असायची. वाटेल ती पुस्तके सरसकट घरी येत नसत. काय वाचावे, कसे वाचावे याची शिस्तही माईने लावली. गीता, तिचे मराठी भाषांतर, ज्ञानेश्वरी हे सारे त्यामुळे लहानपणीच वाचून झाले.

मला सगळी कामे करता आली पाहिजेत, यावर तिचा कटाक्ष असायचा. अभ्यासाच्या बरोबरीने तिने घरकाम शिकवले. स्वयंपाक करणे, पाट्यावर वाटणे, धान्य कांडणे, रांगोळ्या काढणे अशा कितीतरी गोष्टी त्यातून मी शिकले आणि ही सगळी कामं व्यवस्थितच झाली पाहिजेत असा तिचा आग्रह असायचा. धान्य कांडताना मुसळ वाजता कामा नये. त्याचा इतरांना त्रास होतो, असे ती सांगायची. मी काम करताना तिचे बारीक लक्ष असायचे, त्यामुळे आपोआपच काम व्यवस्थित केले जायचे. स्वयंशिस्तीची ही जाणीव माईने करून दिली. आजतागायत ती माझ्या मनात जागी आहे.

वयाच्या दहाव्या वर्षी आईने मला गाणे शिकवणे सुरू केले. त्या बाबतीतही ती विलक्षण जागरूक

होती. काहीही शिकताना तुम्ही एकाग्रतेने ते ऐकले पाहिजे, पूर्ण लक्ष त्यावर केंद्रित केले पाहिजे हा तिचा मुख्य दंडक असायचा. ती स्वतः शिकवायला बसली, की एक तान जास्तीत जास्त दोन वेळा म्हणून दाखवायची. तिसऱ्यांदा तुम्हांला त्यातले थोडेतरी म्हणता आलेच पाहिजे. तसे जमले नाही किंवा “पुन्हा म्हणतेस का माई?” असे हळूच विचारले, तरी ती करड्या स्वरात म्हणायची, “कुठे होतं लक्ष?” नाहीतर मग कधीकधी खूप चिडायची अन् पुढच्या क्षणी तिथून उठून निघून जायची. तिच्या या रागावण्याची मला फार भीती वाटायची. त्यामुळे रियाजाला बसले, की माझे सारे लक्ष फक्त आणि फक्त माईच्या स्वरांकडे असायचे.

गाणे शिकणाऱ्याने अनेक गायकांचे गाणे सतत ऐकले पाहिजे; पण कुणाचे गाणे ऐकावे याबाबतही माई दक्ष असायची. वाटेल

ते गाण्याचे कार्यक्रम ऐकायला तिने कधी मला जाऊ दिले नाही. संध्याकाळी एखादा कार्यक्रम असला आणि त्याला जाण्यासाठी मी हट्ट धरला की माई विचारायची, “गृहपाठ झाला का करून?”

डोळे चोळत चोळत मी उठायची. माझे बेळगावचे मामा कधीकधी आमच्याकडे राहायला यायचे. पहाटे उठल्यावर डोळ्यांवरची झोप जावी म्हणून गरमागरम चहाचा कप देऊन ते बैठकीवर माझ्या बाजूला बसून राहायचे. माईच्या भीतीने झोप कुठल्या कुठे उडायची. स्वर आपोआप जुळायचे. इतक्या पहाटेही माईचे गाण्याकडे बारीक लक्ष असायचे. एखादा स्वर चुकला तरी ती चटकन सांगायची. एखादी तान गाऊन दाखवायची नि सांगायची, “म्हण आता ही तान एकशे आठ वेळा.”

ती तान घटवता घटवता माझ्या नाकी दम यायचा; पण एकशेआठ वेळा गाऊन झाल्याशिवाय सुटका नसायची. तोपर्यंत ती तान जमायला लागायची. कधी संध्याकाळी असा रियाज सुरू असताना काही चूक झाली, की माई म्हणायची, “बरोबर गाता आल्याशिवाय जेवण नाही मिळणार रात्री.” माईच्या या कडक शिस्तीमुळे मला चांगले वळण लागले. मेहनत करायची सवय लागली. संगीत साधनेतील माईची तन्मयता; गुरूने दिलेली विद्या जपण्यासाठी, वाढवण्यासाठी तिने केलेले जिवापाड प्रयत्न, केवळ शास्त्रीय संगीत गाण्याची तिची निष्ठा या साऱ्या गोष्टींचा माझ्या मनावर पहिल्यापासून खोलवर परिणाम झाला. आपले गाणे आपल्या आईच्या नावाला, कीर्तीला साजेसे झाले पाहिजे, यासाठी आटोकाट परिश्रम करण्याचा ध्यास मला तेव्हापासून लागला.

जे करायचे ते सारे अत्यंत विनम्रपणे केले पाहिजे ही तिची आणखी एक मुख्य शिकवण. जरासाही अहंकार तिला सहन व्हायचा नाही. मला आठवते, मुंबईतील जहांगीर आर्ट गॅलरी नव्यानेच खुली झाली

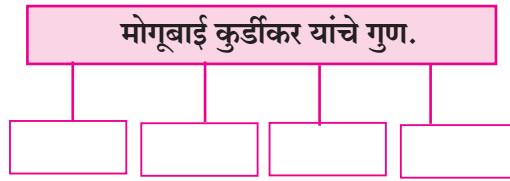

होती. त्या वेळी माईचे गाणे होणार होते. तानपुऱ्यावर साथीला मी बसले होते. सारे श्रोते कुतूहलाने आम्हां मायलेकींकडे बघत होते. मीही औत्सुक्याने ते न्याहाळत असल्याने तानपुरा नीट लागला नाही. तिथेच माई म्हणाली, “येत नसेल तर ऊठ नि उतर खाली!” तिचा चिडका स्वर ऐकताच माझे लक्ष आपोआप तानपुऱ्यावर स्थिरावले. अहंकार नाहीसा करणे माईला सहज जमायचे; त्यामुळेच मी या दुर्गुणापासून दूर राहू शकले. परिश्रमांनी गाणे वाढवू शकले. मला वाटते माझ्या जीवनाची, जडण-घडणीची खरी शिल्पकार माईच आहे.

स्वाध्याय

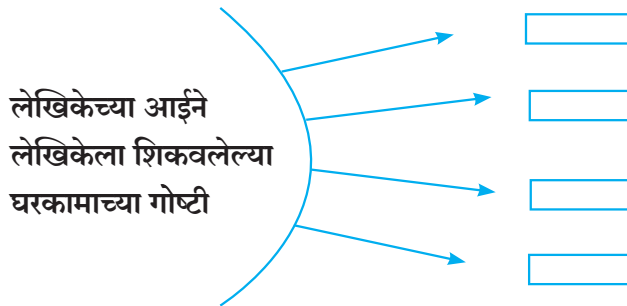
प्र. १. (अ) खालील आकृती पूर्ण करा.

(आ) खालील चौकटी पूर्ण करा.

(१) लेखिकेच्या आईचे नाव -	____
(२) लेखिकेच्या आईचे गुरू -	____
(३) लेखिकेने बालपणी वाचलेले ग्रंथ -	____
(४) लेखिकेच्या जडण-घडणीची शिल्पकार -	____

प्र. २. (अ) खालील आकृती पूर्ण करा.

प्र. ३. खालील शब्द योग्य ठिकाणी भरून वाक्ये पूर्ण करा.

(तन्मयता, जडण-घडण, रियाज, व्रतस्थपणे, प्रतिभावंत)

- (१) माझी माझ्या आईने केली.
- (२) गाण्याचा करायला बसले की एकाग्रता हवीच.
- (३) गाणे हे व्रत माई जपत होत्या.
- (४) मोगूबाई कुर्डीकर गायिका होत्या.
- (५) गाण्यातली गाण्याची गुणवत्ता वाढवते.

प्र. ४. (अ) खालील वाक्प्रचारांचे योग्य अर्थ शोधा.

(अ) नाकी दम येणे-

- (१) खूप कंटाळा येणे.
- (२) खूप थकून जाणे.
- (३) खूप दम लागणे.

(आ) आटोकाट प्रयत्न करणे -

- (१) प्रयत्न करणे.
- (२) खूप प्रयत्नाने थकणे.
- (३) कसून प्रयत्न करणे.

(आ) खालील वाक्यांतील चुकीची विरामचिन्हे बदलून योग्य विरामचिन्हे वापरून वाक्ये पुन्हा लिहा.

- (१) ती करड्या स्वरात म्हणायची : कुठे होतं लक्ष !'
- (२) काय वाचावे, कसे वाचावे याची शिस्तही माईने लावली.
- (३) स्वयंपाक करणे. पाट्यावर वाटणे. धान्य कांडणे अशा कितीतरी गोष्टी मी शिकले ?

प्र. ५. स्वमत.

- (१) 'बालपणीचा काळ लेखिकेला महत्त्वाचा वाटतो.' या विधानाचा अर्थ तुमच्या शब्दांत लिहा.
- (२) गायन स्पर्धेत प्रथम क्रमांक आलेल्या तुमच्या मित्राची मुलाखत घेण्यासाठी प्रश्न तयार करा.

प्र. ६. अभिव्यक्ती.

- (१) माईची शिस्त कडक होती, हे दाखवणारे पाठात आलेले प्रसंग तुमच्या शब्दांत लिहा.
- (२) तुमच्या आईच्या शिस्तप्रियतेचा तुम्हांला आलेला अनुभव वर्णन करा.

भाषा सौंदर्य

एकच भाव वेगवेगळ्या प्रकारांनी व्यक्त करणे-

एखादे रिकामे घर पाहिल्यावर तुमच्या मनात येणारे विचार.

- (१) घर उदास वाटते.
- (२) घर कुणाची तरी आठवण काढते.
- (३) घर स्वतःचे एकेकाळचे वैभव आठवून उदास झाले आहे.
- (४) घराला गाव सोडून गेलेल्या माणसांची आठवण येते.
- (५) एकेकाळी माणसांनी भरलेले घर आज एकाकी वाटते.

विद्यार्थ्यांनो, ही यादी कितीही वाढवता येईल. भाषेच्या अशा अर्थपूर्ण आणि सृजनशील रचनांचा अभ्यास करा व आपले लेखन अधिक परिणामकारक करा.

